

Література

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
2. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності / В.В. Вітлінський // Фінанси України. – 2003. – №3. – С. 7–11.
3. Таран О.В. Сучасні питання проблематики ризиків фінансової сфери діяльності підприємств: теоретичні узагальнення та прикладний аналіз / О.В. Таран. – Харків: Константа, 2004. – 108 с.
4. Старостіна А.О. Управління ризиками в економіці: сучасний стан та інтегральний підхід [Електронний ресурс] / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2009. – №2. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/index.html.
5. Украинская О.А. Концепция управления финансовыми рисками предприятия / О.А. Украинская, А.А. Лактионова // Економіка і організація управління : збірник наукових праць ; випуск 3 / під заг. ред. П.В. Єгорова. – Донецьк : ДонНУ, Каштан, 2008. – С. 89–103.

In the article the modern conceptual going is analysed near minimization of financial risks, the effective mechanism of decline of negative influence of financial risks is investigational.

Keywords: *financial risk minimization, systemic effects, positive or negative systemic effects, interest rate risk, deflation risk, transactional risk, financial risk management.*

В статье проанализированы современные концептуальные подходы к минимизации финансовых рисков, исследован эффективный механизм снижения негативного влияния финансовых рисков.

Ключевые слова: *финансовый риск, минимизация, системные эффекты, положительный или отрицательный системный эффект, процентный риск, дефляционный риск, транзакционный риск, управление финансовыми рисками.*

УДК 336.713:[336.77:330.131.7](043.3)

Н. Г. Волик,

*к.е.н., доцент Класичного приватного університету,
м. Запоріжжя*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ В БАНКАХ УКРАЇНИ

У статті досліджено й узагальнено теоретико-методичні підходи до процесу управління кредитними ризиками в комерційних банках. Розглянуто підходи до інтерпретації сутності поняття «управління ризиком». Досліджено групи заходів щодо управління кредитними ризиками. Наведено взаємозв'язок функцій та етапів управління кредитними ризиками.

Ключові слова: *банки, банківські ризики, кредитний ризик, ризик-менеджмент, кредитний портфель.*

Актуалізація проблеми управління кредитними ризиками для банків України в сучасних умовах пов'язана, насамперед, з ослабленням банківської системи країни через посилення негативного впливу світової фінансової кризи. Вона чітко продемонструвала низьку дієвість усталених механізмів виявлення й оцінювання кредитних ризиків, зумовила необхідність вироблення нових підходів щодо формування та реалізації банківськими установами кредитної політики.

Нині процес управління кредитним ризиком розглядається вже не тільки в системі координат «банк-клієнт», а стає домінуючим чинником регулювання співвідношення позичкового та промислового капіталів, значною мірою визначає результативність використання кредитних ресурсів у перерозподільних процесах і реальному секторі економіки. Це обумовлює необхідність переоцінки теоретико-методичних підходів до управління банківськими ризиками кредитних операцій для реалізації стратегічних і тактичних цілей забезпечення фінансової стійкості банківської системи.

Фундаментальні основи банківського ризик-менеджменту закладені Ф. Аленом, Х. Грюнінгом,

Х. Димакосом, У. Деволдом, Г. Дрізом, Г. Кауфманом, Г. Марковіцем, Н. Мерфі, П. Роузом, Дж. Сінкі та ін. Грунтовні дослідження щодо управління кредитними ризиками банку здійснені російськими й українськими науковцями та практиками, зокрема: В. Буряком, Т. Васильєвою, О. Васюренком, В. Вігліньським, П. Гармидаровим, В. Грушком, О. Дзюблюком, А. Єпіфановим, О. Лаврушиним, Р. Набоком, О. Пернарівським, Л. Примосткою, І. Салом, Н. Хохловим, А. Чугуновим та ін.

Водночас, незважаючи на наукові здобутки та практичний досвід щодо кредитного ризик-менеджменту, низка питань все ще залишається нез'ясованою остаточно.

Завдання статті - проаналізувати й узагальнити теоретико-методичні підходи до процесу управління кредитними ризиками в комерційних банках

У банківському бізнесі приховано досить велику кількість внутрішніх ризиків, що можуть поставити під загрозу всю фінансову систему економіки: значні зобов'язання порівняно з власним капіталом, що робить банки вразливими до збитків; імовірна невідповідність між строками виплати активів і зобов'язань; залежність від довіри вкладників і фінансових ринків для отримання необхідних коштів; певна непрозорість банківської діяльності.

З огляду на багатоаспектність сутності економічної категорії "ризик" виділяються декілька підходів щодо інтерпретації сутності поняття "управління ризиком" (таблиця 1), яке, зазвичай, на рівні окремих суб'єктів господарювання щодо врегулювання кризових, ризикових ситуацій у процесі здійснення ними своєї операційної діяльності вживається як синонім поняття "ризик-менеджмент".

Таблиця 1

Сучасні інтерпретації сутності поняття "управління ризиком"

Автор	Визначення категорії
Управління ризиками як сукупність методів впливу на рівень ризику (Н. Асамбасєв, М. Грачєва, М. Хохлов)	– розробка і реалізація економічно обґрунтованих для даного підприємства рекомендацій і заходів, направлених на зменшення початкового рівня ризику до прийнятно допустимого рівня [2]
Управління ризиками як процес зменшення фінансових втрат (З. Боді, Р. Мергон, В. Арґеменко, Ю. Журавльов, та ін.)	– діяльність, що дозволяє з найменшими витратами передбачати фінансові ресурси, необхідні і достатні для зменшення вірогідності появи несприятливих результатів і локалізації негативних наслідків схвалюваних рішень [4]; – процес пошуку компромісу, який націлений на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього витратами, а також ухвалення рішення про те, які дії для цього слід здійснити, а від яких слід утриматися [3]
Системний погляд на проблему управління ризиками (Н. Адамчук, Д. Альошин, В. Жованіков, Ю. Тронін та ін.)	– стратегічне управління підприємством, яке, з одного боку, допускає можливість криз і катастроф, а з другого – оперує з конкретними ризиками і реалізує такі стадії управління ризиками, як ідентифікацію ризиків, ухвалення рішення і проведення заходів [1]; – сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходи до виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій [6]

Ми вважаємо, що в сучасних умовах доцільно спиратися на системний підхід в управлінні ризиками, який поєднує всі сутнісні аспекти цієї проблеми на основні забезпечення виконання його стратегічних завдань щодо розвитку суб'єкта господарювання в короткостроковій і довгостроковій перспективі.

При цьому слушною є думка, що суть ризик-менеджмента можна розглядати з двох позицій: по-перше, як політику управління ризиками в межах структуризації управлінських дій у процесі аналізу й оцінки ризику); по-друге, як керівництво діями, тобто вживання конкретних заходів, спрямованих на вибір варіанта рішення в ризиковій ситуації, способу фінансування з урахуванням ціни ризику [5].

Кредитний ризик може виникати з різних причин, отже, за різними джерелами походження можна виділити: зовнішні щодо діяльності окремого банку кредитні ризики; внутрішні кредитні ризики, які є наслідком діяльності банку; і ризики, що пов'язані з особливостями діяльності клієнтів банку (рис. 1).

Макроекономічні кредитні ризики пов'язані зі змінами в середовищі функціонування банків і майже не піддаються нейтралізації за допомогою прийняття управлінських рішень на рівні конкретних інституціональних одиниць. Окремі з них являють собою самостійні види ризиків, що внаслідок своєї загальності вступають у взаємодію з іншими «чистими» видами кредитного ризику й утворюють комбіновані джерела загроз.

Ризики, що пов'язані з діяльністю банку, виникають безпосередньо під час його функціонування як цілісної господарської системи, що реалізує власні економічні інтереси і має певну організаційно-управлінську структуру і канали взаємодії із зовнішнім середовищем. Вони найбільшою мірою піддаються мінімізації за допомогою прийняття і виконання ефективних управлінських рішень у межах конкретних інституціональних одиниць.

Рис. 1. Класифікація кредитних ризиків за джерелами походження

Кредитні ризики є найчастішою причиною банкрутств банків, у зв'язку із чим керівництво банків встановлює стандарти управління кредитними ризиками. Для захисту міжнародних фінансових ринків ключові стандарти прописані також у міжнародних угодах, які спрямовані на уніфікацію національних підходів до управління кредитними ризиками. В основі надійного управління ризиками лежить визначення існуючих і потенційних кредитних ризиків, що властиві кредитним операціям. Серед заходів щодо протидії даним ризикам – чітко сформульована політика організації щодо кредитних ризиків і встановлення параметрів, за якими кредитні ризики будуть контролюватися. Такий контроль містить у собі обмеження кредитних ризиків за допомогою політики, що забезпечує достатню диверсифікованість кредитного портфеля.

Аналізуючи функцію управління кредитними ризиками, потрібно розглядати всі види кредитних інструментів, щоб визначити такі чинники: рівень, розподіл і важливість класифікованих активів; рівень і склад непрацюючих, переглянутих, пролонгованих активів та активів зі зниженою ставкою; достатність резервів з переоцінки активів; здатність керівництва управляти проблемними

активами; надмірна концентрація кредитів; відповідність та ефективність кредитної політики й процедур за кредитним адмініструванням, а також їх дотримання; адекватність та ефективність процедур банку за визначенням і відстеженням первісних ризиків і ризиків, пов'язаних із уже виданими кредитами.

Конкретні заходи щодо управління кредитними ризиками, зазвичай, включають три групи заходів:

- 1) заходи, що спрямовані на обмеження або зменшення кредитних ризиків, наприклад визначення концентрації й розміру кредитів, кредитування пов'язаних з банком осіб або перевищення лімітів;
- 2) заходи із класифікації активів. Вони включають аналіз імовірності погашення портфеля кредитів та інших кредитних інструментів, зокрема нарахованих і сплачених відсотків, які збільшують кредитний ризик;
- 3) заходи із кредитного резервування – не тільки за портфелем кредитів, але також за всіма іншими активами, які можуть призвести до збитків.

Розглянемо перелічені заходи управління кредитними ризиками детальніше. Перша група заходів, що спрямовані на обмеження або зниження кредитних ризиків, насамперед, включають визначення концентрації й розміру кредитів. Органи банківського нагляду завжди приділяють значну увагу концентрації ризиків банків. Їх метою, з погляду управління кредитними ризиками, є перешкоджання тому, щоб банки надмірно не поклалися на одного великого позичальника або групу позичальників.

У практиці сучасного банківського регулювання жорстко забороняється надавати великі кредити або застосовувати інші види кредитних інструментів будь-якій окремій юридичній особі або групі взаємозалежних юридичних осіб понад встановлений відсоток від капіталу банку й резервів. Використовуючи дане обмеження, органи нагляду можуть контролювати як банківський сектор у цілому, так і структуру кредитних портфелів окремих банків, щоб захистити інтереси вкладників і запобігти критичним ситуаціям у банківському секторі.

Другим, не менш важливим, блоком заходів щодо управління кредитними ризиками, є діяльність, пов'язана із класифікацією активів. Класифікація активів потрібна для того, щоб оцінити актив з погляду кредитного ризику, ступінь якого залежить від імовірності обслуговування й погашення боргу відповідно до контрактних умов.

Класифікація активів є основним інструментом управління ризиками. Абсолютно всі активи, які для банку є ризикованими, повинні класифікуватися, включаючи кредити й аванси, дебіторську заборгованість, інвестиції, участь у капіталі та умовні зобов'язання. Відповідно до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [8] банківські активи класифікують аналогічно на п'ять груп:

- 1 група – «стандартні» (практично безризикові позики);
- 2 група – «під контролем» (помірний рівень ризику неповернення);
- 3 група – «субстандартні» (значний рівень ризику неповернення)
- 4 група – «сумнівні» (високий рівень ризику неповернення);
- 5 група – «безнадійні» (імовірність повернення майже відсутня, позика являє собою фактичні втрати банку).

Активи класифікуються в момент їх появи, а потім переглядаються й пере класифікуються, якщо це необхідно (відповідно до ступеня їхнього кредитного ризику), кілька разів у рік. При перегляді активів повинні враховуватися якість обслуговування кредиту та фінансовий стан позичальника. Економічні тенденції, зміни на відповідних ринках і ціни товарів також повинні враховуватися. Активи, класифіковані як «стандартні» або «під контролем», звичайно перевіряються двічі в рік, тоді як проблемні активи переглядаються кожен квартал.

Класифікація активів є базою для визначення адекватного рівня резервів під можливі кредитні втрати. Разом із загальними резервами, які звичайно вважаються капіталом 2-го рівня і не приписуються певним активам, резерви під можливі втрати формують здатність банку переносити збитки. Для визначення адекватного розміру резервів потрібно враховувати заставу та інші вагомні чинники, які впливають на ймовірність погашення кредитів. Серед цих чинників якість кредитних директив і процедур, що враховують досвід за збитками; динаміка кредитного портфеля; якість управління у сфері кредитування; повернення кредитів і практика стягнення кредитів; зміни в національному конкурентному середовищі. Систематично і постійно повинна проводитись оцінка вартості активів відповідно до поставлених цілей, яка повинна оформлятися відповідними документами.

Наступним елементом управління кредитними ризиками є процедури врегулювання. Якщо не почати своєчасні дії щодо проблемних кредитів, то може бути остаточно втрачена можливість одержати за ними кошти, унаслідок чого збитки можуть зрости настільки, що вони стануть загрожувати платоспроможності банку. Оцінюючи процедури врегулювання, потрібно розглянути організацію даної функції, включаючи аналіз ефективності роботи відділів і відповідальних виконавців. У підсумку повинна бути визначена ефективність дій підрозділів зі стягнення боргів; скільки було успішних спроб стягнення (їх кількість та обсяг) і скільки часу в середньому було витрачено на кожен випадок. Також потрібно оцінити участь вищого керівництва в цьому процесі.

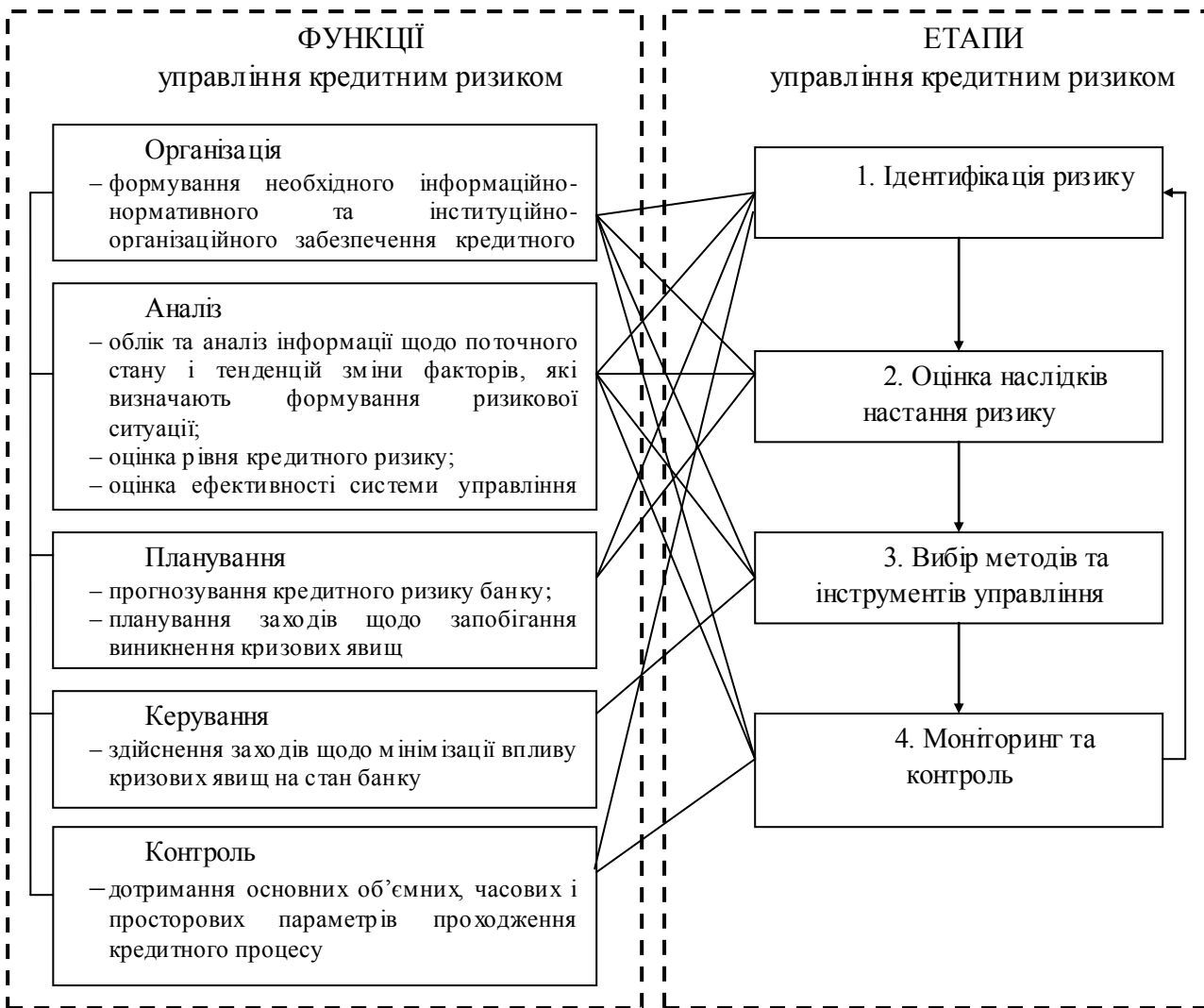

Рис. 2. Взаємозв'язок функцій та етапів управління кредитними ризиками

При врегулюванні кожен кредит і позичальник повинні розглядатись індивідуально. Типова стратегія врегулювання передбачає низку послідовних дій. По-перше, скорочення кредитних ризиків, яким підлягає банк, для цього можна змусити позичальника надати додатковий капітал, фонди, заставу або гарантії. По-друге, робота з позичальником щодо оцінки проблем і знаходження рішень, які дадуть змогу збільшити можливості позичальника з обслуговування кредиту і його платоспроможність, наприклад, надання консультацій, розробка програми зі скорочення операційних витрат і зі збільшення доходів, продажу активів, створення програми реструктуризації боргу або зміни умов кредиту. По-третє, передача управління позичальником кредитоспроможнішій особі або організація його продажу, зокрема, організація спільного підприємства. По-четверте, погашення заборгованості через позасудове врегулювання або через подачу судового позову, використання гарантій, позбавлення права викупу застави або ліквідація застави [7].

В економічній науці проблема структурування процесу управління ризиками на етапи також залишається однозначно нерозв'язаною. Більшість сучасних дослідників ризик-менеджменту в банках виділяють такі етапи управління кредитним ризиком:

– ідентифікація ризику, тобто виявлення його специфіки, прогнозування можливостей і

особливостей реалізації, зміни ризику в часі, ступеня взаємозв'язку з іншими ризиками, фіксація чинників, що визначають кредитний ризик;

- оцінка наслідків настання ризику;
- формування, обґрунтування та вибір методів та інструментів управління кредитним ризиком;
- контроль (моніторинг і облік, звітність, відповідальність).

Процес управління кредитним ризиком за своєю суттю є безперервним, його стадії (етапи) почергово змінюють один одного.

Кожен з перерахованих вище етапів виконує певні завдання і функції, у сукупності формуючи методологію управління кредитними ризиками (рис. 2). Як видно з рис. 2, етап ідентифікації ризику передбачає реалізацію майже всіх функцій управління, оскільки він спрямований на визначення ступеня відповідності параметрів ризикової позиції їх запланованими характеристиками, і на цій основі – формування якісної оцінки (рейтингу) кредитного ризику з метою окреслення кола управлінських методів і заходів, серед яких доцільно здійснювати вибір з метою ефективного керування. Відповідно, етап ідентифікації ризику логічно пов'язаний із виконанням функцій аналізу, планування та контролю, оскільки саме його проходження дозволяє прогнозувати результати управління для всіх можливих комбінацій факторів виникнення ризикової ситуації, порівняти варіанти розроблених управлінських рішень і відібрати оптимальні з них за певними критеріями [7].

З другого боку, серед усіх функцій управління кредитним ризиком універсальний характер з позиції важливості для повноцінної реалізації процесу управління в розрізі всіх виділених етапів має функція аналізу. При цьому серед виділених завдань функції аналізу, на нашу думку, найвагомішою є оцінка рівня ризику, тому що саме вона є об'єктивною основою для обґрунтування та вибору рішень із усунення можливих негативних наслідків невизначеностей у процесі здійснення кредитного процесу. Зауважимо, що повноцінне виконання завдань функції аналізу в системі управління кредитним ризиком банку можливе лише за умови наявності своєчасної та достовірної інформації [9], що органічно поєднує її ефективність з якістю інформаційно-нормативного забезпечення, сформованого організаційною функцією.

Рис. 3. Класифікація методів зниження кредитного ризику

Практика здійснення управління в умовах ризику та невизначеності дозволяє виділити три можливі варіанти поведінки суб'єкта управління – стратегії управління [2]:

– стратегія уникнення використовується в тому випадку, якщо вартість реалізації ризикової події перевищує вартісну оцінку об'єкта, схильного до впливу ризику, при відсутності критичної необхідності в даному об'єкті;

– стратегія прийняття та ігнорування застосовується у випадку, якщо витрати на управління ризиковою позицією перевищують вартість реалізації ризикової події, а уникнення є неможливим;

– стратегія прийняття й управління використовується за відсутності можливості застосування інших стратегій, завдяки використанню спеціального інструментарію з управління банківськими ризиками.

Класифікацію методів управління кредитним ризиком доцільно проводити за ознакою залучення в цей процес ресурсів і можливостей додаткових з позиції здійснення кредитування суб'єктів – на внутрішні і зовнішні, а також за характером нормативного регламентування обов'язковості їх застосування – на обов'язкові й добровільні (рис. 3).

Отже, управління кредитним ризиком є домінуючим напрямом у системі управління банківським ризиками, що вимагає комплексного підходу в його здійсненні, системної взаємодії всіх підрозділів банку, що проводять, регулюють і контролюють процес кредитування, заснованих за загальної підпорядкованості їх спільних дій стратегічним цілям та інтересам, а також тактичним завданням розвитку банку.

Література

1. Адамчук Н. Управление риском на предприятии и страхование / Н. Адамчук // Управление риском. – 2001. – № 1. – С. 32–39.
2. Асамбаев Н. Оценка, анализ, измерение и управление рисками / Н. Асамбаев // Управление риском. – 2002. – №1. – С. 9–18.
3. Боди Э. Финансы / Э. Боди, К.Р. Мертон – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 592 с.
4. Бузько С. Совершенствование управления экономическим риском на предприятии / С. Бузько // Бизнес Информ. – 1998. – № 6. – С. 83–85.
5. Д'яконов К. М. Концептуальні засади удосконалення механізму управління кредитним ризиком в банку / К. М. Д'яконов // Финансы, учет, банки. – 2010. – № 1(16). – С. 164–171 (0,15 друк. арк.).
6. Ендовицкий Д. Систематизация методов анализа и оценка инвестиционного риска / Д. Ендовицкий, С. Коменденко // Инвестиции в России. – 2001. – № 3. – С. 39–46.
7. Карбівничий І.В. Теоретичні аспекти формування кредитної політики банку / Карбівничий І.В. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць; т. 17. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – С. 264–270
8. Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» [Електронний ресурс]. – № 279 від 6.07.2000 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
9. Риск-менеджмент инноваций : монография : наукове видання / С. Н. Козьменко, А.А. Епифанов, Т.А. Васильева и др. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 260 с.

In the article investigational and generalized theoretical and methodical going near the process of management credit risks in commercial jars. The approaches to the interpretation of the essence of the concept of "risk management." Study of measures for credit risk management. An interconnection functions and stages of credit risk management.

Key words: banks, bank risks, credit risk, risk-management, credit portfolio.

В статье исследованы и обобщены теоретико-методические подходы к процессу управления кредитными рисками в коммерческих банках. Рассмотрены подходы к интерпретации сущности понятия «управление риском». Исследованы группы мероприятий по управлению кредитными рисками. Приведена взаимосвязь функций и этапов управления кредитными рисками.

Ключевые слова: банки, банковские риски, кредитный риск, риск-менеджмент, кредитный портфель.